

С. П. Решетоваучитель української мови і літератури
КЗ “Харківська спеціальна школа №7” Харківської обласної ради

ВІД АДАПТАЦІЇ ДО ТРАНСФОРМАЦІЇ: НОВІ МОДЕЛІ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ

Стаття присвячена всебічному аналізу переходу від адаптивного підходу до трансформаційної інклюзії, що розглядається як системна реформа сучасної української освіти. У роботі комплексно розкрито відмінності між адаптаційними заходами, які лише коригують окремі компоненти освітнього процесу під індивідуальні потреби, та трансформаційною моделлю, що передбачає глибинні зміни філософії й організації навчання, орієнтуючи його на різноманітність як норму. Особливий акцент зроблено на універсальному дизайні навчання (UDL), який передбачає створення доступного освітнього середовища вже на етапі планування програми, забезпечуючи різні формати подання знань, гнучкі шляхи залучення учнів і варіативні способи оцінювання результатів. Наголошено на ролі ко-навчання як моделі спільної роботи педагогів, що дозволяє створювати підтримувальне середовище без сегрегації учнів. Проаналізовано основні бар'єри впровадження трансформаційної інклюзії в Україні: нестачу кваліфікації педагогів, обмеженість ресурсів, нормативні суперечності та наявність суспільних упереджень. Підкреслено важливість розвитку програм підвищення кваліфікації, наставництва й професійних спільнот, які забезпечують вчителям практичні інструменти для застосування принципів UDL і диференційованого навчання. Особливу увагу приділено проблемі психоемоційного добробуту школярів, особливо тих, хто пережив травматичні події війни та є внутрішньо переміщеною особою чи біженцем. У статті наведено результати сучасних міжнародних досліджень, які доводять ефективність UDL: зокрема, метааналізи свідчать про підвищення академічних досягнень та мотивації учнів у середовищах, де застосовується системний підхід до інклюзії. Серед перспективних напрямів розвитку інклюзивної освіти виокремлено інтеграцію цифрових адаптивних платформ, що персоналізують навчальний процес, мультимодальні методики, міжсекторальну співпрацю шкіл із громадами та розробку нормативних документів, які підтримують саме трансформаційний, а не лише адаптаційний підхід. У підсумку автори роблять висновок, що трансформаційна інклюзія є ключовим чинником підвищення якості освіти, формування толерантності, соціальної згуртованості й демократичних цінностей, що особливо актуально для України в умовах реформ і суспільних викликів.

Ключові слова: трансформаційна інклюзія, універсальний дизайн навчання (UDL), ко-навчання, диференційоване навчання, інклюзивна освіта, психоемоційний добробут, мультимодальне навчання, Україна.

Значення проблеми у сучасних умовах

У сучасних умовах України трансформаційна інклюзія набуває особливого значення через соціальні, культурні та економічні виклики, включно з війною, переміщенням населення та зростаючим різноманіттям учнів. Забезпечення рівних можливостей для навчання і розвитку стає критично важливим для формування соціальної згуртованості, толерантності та демократичної культури в школах. Трансформаційний підхід дозволяє змінювати саму систему освіти, роблячи її гнучкою, адаптивною та орієнтованою на психоемоційний добробут учнів. Це сприяє ефективній реалізації потенціалу кожної дитини, створенню інклюзивного середовища та підвищенню якості освіти загалом.

Нормативно-правова база інклюзивної освіти в Україні В Україні розвиток інклюзивної освіти регулюється комплексом законів, підзаконних актів та методичних рекомендацій, що забез-

печують рівний доступ до навчання для всіх дітей, включно з тими, хто має особливі освітні потреби. Основу становлять Конституція України та Закон України «Про освіту» (2017), які гарантують право на освіту без дискримінації. Специфічні положення щодо інклюзії закріплено у Законах «Про повну загальну середню освіту» (2020) та «Про спеціальну освіту», які визначають принципи доступності, адаптації освітніх програм і створення інклюзивного середовища.

Додатково реалізацію інклюзивної освіти регламентують Накази Міністерства освіти і науки України, методичні рекомендації для шкіл і стандарти навчання, які враховують диференційовані та трансформаційні підходи. Міжнародні документи, зокрема Конвенція ООН про права людей з інвалідністю та Європейська хартія рівних можливостей у освіті, також впливають на формування національної політики та забезпечення прав учнів.

Попри існуючі нормативні документи, виклики залишаються у вигляді часткової неузгодженості законодавства та практичних стандартів, недостатньої методичної підтримки трансформаційних підходів і потреби в уніфікованих керівних документах для всіх рівнів освіти. Усунення цих прогалин є ключовим для забезпечення ефективної та стійкої інклюзії в українських школах.

Викладення основного матеріалу.

Адаптивний підхід в освіті розглядається як внесення вибіркового змін до навчальних матеріалів, методів викладання чи організації освітнього середовища, щоб окремі учні могли опанувати програму на рівні зі своїми однолітками. Це може включати індивідуальне спрощення або, навпаки, ускладнення завдань, адаптацію способу подачі інформації, зміну темпу роботи, застосування допоміжних технологій, таких як аудіокниги, збільшені шрифти чи спеціальні візуальні матеріали. Адаптація завжди є реактивною: вона здійснюється після того, як визначено потреби конкретного учня, і покликана зменшити бар'єри, які перешкоджають його повноцінній участі у навчальному процесі. Важливо підкреслити, що адаптивний підхід не змінює самої структури чи філософії системи освіти, а лише коригує наявні елементи під конкретні ситуації.

Трансформаційна інклюзія, на відміну від цього, є глибинним і системним підходом, який передбачає переосмислення цінностей, принципів і організації навчання таким чином, щоб з самого початку враховувати різноманітність усіх учнів. Інакше кажучи, система освіти проєктується гнучкою, відкритою та доступною, здатною врахувати різні стилі навчання, соціокультурні контексти, когнітивні особливості й потреби розвитку. Це не лише зміна окремих матеріалів, а й оновлення педагогічних методик, підходів до оцінювання, дизайну фізичного та цифрового середовища, а також управлінських і комунікаційних практик. Трансформаційна інклюзія націлена на створення такого освітнього простору, де різноманітність сприймається не як проблема, а як природний ресурс, що збагачує навчальний процес і розвиває учасників спільноти.

В українському контексті цей перехід особливо помітний, як зазначають М. Дьяченко та співавтори, на початкових етапах розвитку інклюзивна освіта здебільшого розумілася як інтеграція дітей з особливими освітніми потребами до загальноосвітніх шкіл [2]. Основний акцент робився на фізичному включенні учнів до класів і створенні мінімальних умов для їх навчання. Однак поступово відбувся перехід до більш комплексного бачення, у якому враховуються не лише потреби дітей з інвалідністю, а й культурне, мовне, когнітивне та соціальне різноманіття. Сучасний підхід спрямований на формування цілісної освітньої

екосистеми, де інтереси різних груп учнів враховуються як норма і де всі учасники процесу учні, вчителі, батьки та громада мають рівні можливості для взаємодії й розвитку.

Універсальний дизайн навчання (UDL, Universal Design for Learning) є однією з ключових концепцій, яка дає змогу перейти від адаптаційного підходу до трансформаційної інклюзії. Це рамкова структура, розроблена організацією CAST на основі сучасних досліджень у сфері когнітивних наук, нейропсихології та педагогіки. Вона передбачає проєктування навчального середовища таким чином, щоб воно було доступним, гнучким і ефективним для найширшого кола учнів ще на етапі планування курсу. Інакше кажучи, UDL спрямований не на те, щоб "підлаштовувати" навчальні матеріали під окремі випадки, а на те, щоб від самого початку враховувати природну різноманітність способів мислення, навчання й вираження знань.

Основна мета UDL полягає в тому, щоб забезпечити різні способи залучення учнів, тобто надати їм можливість обирати ті форми й стратегії роботи, які відповідають їхнім інтересам і мотивації. Друга важлива складова це різні шляхи представлення матеріалу: інформація має бути подана в різних форматах (текст, візуалізації, аудіо, інтерактивні моделі), що дозволяє охопити різні стилі сприйняття й зменшує бар'єри доступу. Нарешті, UDL пропонує надавати учням багато способів для прояву знань, тобто давати змогу демонструвати результати навчання у формах, які найкраще відповідають їхнім сильним сторонам наприклад, через письмові роботи, усні презентації, цифрові проєкти чи колективні завдання.

Влучно сказав Александер ден Хейер: *«Коли квітка не цвіте, ви виправляєте середовище, в якому вона росте, а не саму квітку»*. Ця метафора ідеально ілюструє суть трансформаційної інклюзії та універсального дизайну навчання. У традиційному підході до освіти часто робиться спроба "виправити" учня, який не вписується в стандартизовану модель навчання, через індивідуальні адаптації чи спеціальні заходи підтримки. Однак трансформаційна інклюзія пропонує змінити саму освітню екосистему, щоб вона була сприятливою для розвитку кожної дитини, незалежно від її особливостей чи стартових можливостей[4].

UDL якраз і створює таке "середовище", у якому учень має змогу "розквітнути". Він забезпечує гнучкість у способах отримання знань, у формах взаємодії та у можливостях демонстрації результатів, знімаючи бар'єри ще до того, як вони стануть перешкодою. У такій системі відповідальність за успіх навчання розподіляється не лише на учня, а й на вчителя, школу та суспільство, яке створює умови для рівного доступу до освіти.

Наукові дослідження підтверджують ефективність такого підходу. Зокрема, метааналітичне дослідження 2023 року, результати якого були опубліковані на платформі *ScienceDirect*, показало, що учні, які навчаються в освітніх середовищах із системним впровадженням UDL, демонструють статистично значуще вищі результати успішності порівняно з тими, хто навчається у традиційних класах. Важливо, що позитивні ефекти спостерігаються не лише серед учнів з особливими освітніми потребами, а й серед усього класу, оскільки універсальний дизайн знижує когнітивне навантаження та підвищує рівень залученості всіх учасників [4].

Таким чином, UDL можна розглядати як рушійну силу трансформаційної інклюзії. Він не просто робить навчання доступним, а й змінює сам підхід до організації освіти, роблячи її гнучкою, інтерактивною й по-справжньому орієнтованою на різноманітність. Упровадження UDL сприяє створенню шкільних культур, де різні стилі мислення й навчання визнаються цінністю, а не перешкодою, що безпосередньо відповідає сучасним уявленням про інклюзивну освіту як систему, яка формує рівні можливості для кожного учня.

Одним із ключових чинників успішної трансформаційної інклюзії є створення ефективних моделей співпраці між педагогами та іншими учасниками освітнього процесу. Однією з таких моделей є ко-навчання (co-teaching), яке передбачає спільну роботу вчителя загальноосвітнього класу та спеціального педагога або асистента вчителя. Ці фахівці разом планують, проводять і оцінюють уроки, розробляючи стратегії, які враховують різноманітні потреби учнів. Такий підхід дозволяє своєчасно реагувати на індивідуальні виклики, підтримувати учнів із різними освітніми потребами без необхідності виносити їх із класу, а також зменшувати стигматизацію, адже допомога надається природно і без поділу на "звичайних" та "особливих" учнів.

Дослідження, проведені в Чехії та опубліковані на платформі *ScienceDirect*, показують, що в школах із високим рівнем інклюзії педагоги систематично застосовують так звані ядрові інклюзивні практики (core inclusive practices)[3]. Вони включають диференціацію завдань, варіативні способи подачі матеріалу, формувальне оцінювання, а також гнучкі форми організації групової роботи. Важливо, що учні сприймають ці практики не як «допомогу лише для когось», а як природну частину навчального процесу, від якої виграють усі. Це створює атмосферу співпраці й взаємоповаги в класі, де різні стилі навчання розглядаються як ресурс, а не як проблема.

У контексті українських реформ інклюзивної освіти ко-навчання та міжпрофесійна співпраця також набувають дедалі більшої ваги. Важливим

напрямом є партнерство з університетами, міжнародними проєктами та неурядовими організаціями, які займаються розвитком компетенцій педагогів у сфері трансформаційної інклюзії. Наприклад, навчальні програми підвищення кваліфікації та тренінги, розроблені спільно з міжнародними експертами, допомагають учителям оволодівати методами диференціації, навчатися створювати мультимодальні матеріали й ефективно працювати в команді з асистентами, психологами й батьками.

Співпраця також стосується залучення громадських ресурсів і міжсекторальних партнерств. Коли школа взаємодіє з місцевими громадами, соціальними службами, культурними центрами й медичними установами, вона формує більш цілісну систему підтримки для дітей і родин. Це особливо важливо в умовах України, де інклюзивна освіта розвивається паралельно з реформою децентралізації й потребує інтегрованих підходів на рівні громади.

Попри очевидні переваги трансформаційної інклюзії та її потенціал створювати справді гнучкі й ефективні системи освіти, процес її впровадження в Україні супроводжується низкою викликів. Однією з ключових проблем є недостатня підготовка педагогів. Багато вчителів отримують лише базові теоретичні знання про інклюзію під час навчання у закладах вищої освіти, однак цього часто недостатньо для впевненого використання інноваційних методів, зокрема універсального дизайну навчання (UDL) та диференційованих стратегій викладання. На практиці вчителі нерідко відчувають брак конкретних інструментів і методичних матеріалів, які можна застосувати у класі, що призводить до формального підходу до інклюзії та зниження ефективності навчального процесу [7].

Ще одним серйозним викликом є обмеженість ресурсів, особливо у сільських школах та навчальних закладах, розташованих у регіонах, що постраждали від конфлікту. Це стосується як фізичної інфраструктури відсутності пандусів, ліфтів, облаштованих санітарних кімнат, так і технологічного забезпечення, необхідного для застосування мультимедійних матеріалів і дистанційних рішень. В умовах браку фінансування школи змушені шукати альтернативні джерела підтримки, звертатися до громадських організацій або міжнародних партнерів, проте така підтримка не завжди є системною чи довгостроковою.

Важливим бар'єром залишаються також стереотипи та суспільні установки. Дослідження ЮНІСЕФ свідчать, що хоча більшість українців підтримують ідею інклюзивної освіти, у суспільстві все ще поширене сприйняття дітей з інвалідністю через призму жалю чи обмежених можливостей. Це може створювати приховані бар'єри від неба-

жання батьків інших учнів бачити “незвичайних” дітей у класі до пасивного опору вчителів, які побоюються додаткового навантаження. Подолання таких установок потребує системної інформаційної роботи, позитивних прикладів та історій успіху, що формують уявлення про різноманітність як про норму, а не проблему [6].

Крім того, існує певна неузгодженість між законодавчими нормами й практикою їх реалізації. Хоча нормативна база України загалом підтримує інклюзивну освіту, на практиці часто бракує чітких стандартів і методичних рекомендацій, що відповідають трансформаційному підходу, а не лише адаптації. Це створює труднощі для шкіл, які прагнуть впроваджувати інноваційні моделі, але не мають офіційних орієнтирів або зразків найкращих практик.

Майбутнє інклюзивної освіти пов'язане не лише з розширенням доступу до навчання, а й із глибоким удосконаленням її змісту та методів. Одним із ключових напрямків є подальший розвиток і застосування сучасних інструментів універсального дизайну навчання. Зокрема, версія **UDL Guidelines 3.0**, розроблена CAST, уже містить оновлені принципи, які враховують питання ідентичності, упереджень і контексту ще на етапі проектування навчальних програм. Це означає, що при створенні навчальних матеріалів педагоги мають не лише думати про різноманітні стилі сприйняття інформації, а й враховувати соціокультурний досвід учнів, можливі бар'єри, пов'язані з дискримінацією, і забезпечувати інклюзивний контент, який сприяє формуванню поваги й прийняття різноманітності.

Важливим фактором трансформації є інтеграція цифрових технологій і адаптивних навчальних платформ, що дозволяють персоналізувати процес навчання. Такі платформи дають змогу змінювати рівень складності завдань, формат подання інформації та темп роботи відповідно до індивідуальних потреб учня. Це значно зменшує навантаження на вчителя, адже частину адаптацій виконує сама система, а також дає змогу учням відчувати більший контроль над власним навчанням.

Серед перспективних моделей варто виокремити мультимодальне навчання, яке поєднує інтерактивні, візуальні та аудіальні інструменти, а також співпрацю учнів із різним рівнем знань у змішаних групах. Такий підхід сприяє не лише засвоєнню матеріалу, а й розвитку навичок комунікації, критичного мислення та соціальної взаємодії, що є важливими складовими сучасної компетентнісної освіти.

Окремий напрямок розвитку інклюзії пов'язаний із турботою про психоемоційний стан учнів. В умовах війни, масових переміщень і соціальних потрясінь дедалі більшої актуальності набувають

програми підтримки емоційного добробуту школярів, зокрема тих, хто є внутрішньо переміщеними особами або біженцями. Дослідження, опубліковане у *Nasen Journals*, наголошує, що адаптація для таких дітей не може обмежуватися лише зміною навчальної програми або мови викладання. Необхідно забезпечувати психологічну підтримку, відновлення відчуття безпеки, можливість виражати емоції та поступово інтегруватися у шкільну спільноту [5].

У комплексі ці напрямки свідчать про те, що трансформація інклюзивної освіти рухається в бік системи, яка одночасно гнучка, технологічно оснащена, культурно чутлива та орієнтована на благополуччя кожної дитини. Така модель не лише підвищує академічні результати, а й створює середовище, у якому всі учні можуть почуватися прийнятими, цінними та здатними реалізувати свій потенціал.

Трансформаційна інклюзія має особливе значення для України, оскільки сучасна освітня система перебуває на етапі глибоких реформ і потребує інноваційних рішень, здатних враховувати різноманітність учнів та забезпечувати рівні можливості для всіх. Успішна реалізація трансформаційного підходу сприяє не лише академічному розвитку учнів, а й формуванню соціальної згуртованості, толерантності та культурної чутливості у шкільних спільнотах. В умовах постійних змін, війни та внутрішніх переселень особливо важливо, щоб освітнє середовище було гнучким, безпечним і підтримувало психоемоційний добробут дітей [6].

Одним із ключових кроків для України є продовження розвитку програм професійного розвитку педагогів. Це стосується не лише базових знань про інклюзію, а й практичних навичок застосування принципів **UDL**, диференційованого навчання, а також психосоціальної підтримки учнів. Регулярні тренінги, майстер-класи, наставництво та обмін досвідом між вчителями допомагають створювати середовище, в якому педагог може гнучко реагувати на потреби класу та конкретних учнів. Особливо важливо, щоб такі програми були доступні в усіх регіонах, включно з сільськими школами та закладами, що постраждали від конфліктів.

Другим важливим напрямом є забезпечення доступності сучасних технологій і цифрових платформ. Використання адаптивних навчальних ресурсів дозволяє змінювати формат і рівень складності матеріалу відповідно до потреб учнів, робить навчання більш персоналізованим і інтерактивним. Також необхідно створювати та поширювати матеріали, які легко адаптуються під різні стилі навчання та особливості учнів, що підвищує ефективність навчального процесу й зменшує нерівність у доступі до знань.

Не менш важливо формувати політики та стандарти, які підтримують трансформаційний підхід, а не обмежуються нормативною можливістю адаптації окремих учнів. Це означає створення методичних рекомендацій, чітких критеріїв оцінювання, вимог до шкільних програм та інструментів, які враховують різноманіття учнів і заохочують педагогів до використання гнучких стратегій навчання.

Нарешті, трансформаційна інклюзія передбачає активне залучення громади, батьків і самих учнів до обговорення того, якою має бути інклюзивна школа. Важливо, щоб участь у цих процесах була реальною і змістовною, а не формальною. Діалог із усіма учасниками спільноти допомагає формувати справжню культуру інклюзії, у якій різноманітність сприймається як ресурс, а не проблема, а кожна дитина відчуває себе цінною та включеною.

Список використаної літератури:

1. Артїлес, А. Дж., & Дайсон, А. (2025). Інклюзивна освіта в епоху глобалізації: перспективи порівняльного культурно-історичного аналізу. У (ред.) *Контекстуалізація інклюзивної освіти: оцінка старих та нових міжнародних перспектив* (с. 37–62). Лондон: Routledge.
2. Diachenko, M. (2024). *Inclusive education in Ukraine: achievements, challenges, prospects*. ResearchGate. https://www.researchgate.net/publication/387770589_Inclusive_education_in_Ukraine_achievements_challenges_prospects/fulltext/677ccaf300aa3770e0deef81/Inclusive-education-in-Ukraine-achievements-challenges-prospects.pdf?_tp=eyJjb250ZXh0ljp7ImZpcnN0UGFnZSI6InB1YmxpY2F0aW9uliwicGFnZSI6InB1YmxpY2F0aW9uIn19
3. Jana Obrovská, Petr Svojanovský, & Umesh Sharma. (2025). Teachers' inclusive core practices and all students' perspectives. *Teaching and Teacher Education*, 165, 105120. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2025.105120>
4. King-Sears, M. E., Stefanidis, A., Evmenova, A. S., Rao, K., Mergen, R. L., Owen, L. S., & Strimel, M. M. (2023). Achievement of learners receiving UDL instruction: A meta-analysis. *Teaching and Teacher Education*, 122, 103956. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2022.103956>
5. Letzel-Alt, V. *Інклюзивна освіта для учнів-біженців з України дослідження диференційованого навчання в німецьких школах*. Nasen Journals. <https://nasenjournals.onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/1471-3802.12678>
6. Нова активація для сприяння інклюзивній освіті для 160 000 дітей з інвалідністю в Україні. (н.д.). UNICEF. <https://www.unicef.org/ukraine/press-release/activation-to-boost-inclusive-education>
7. Universal Design for Learning. (н.д.). CAST. <https://www.cast.org/what-we-do/universal-design-for-learning/>

Reshetova S. From adaptation to transformation: new models of inclusive learning

The article is devoted to a comprehensive analysis of the transition from an adaptive approach to transformative inclusion, which is viewed as a systemic reform of modern Ukrainian education. The paper thoroughly explores the differences between adaptive measures, which merely adjust individual components of the educational process to meet specific needs, and the transformative model, which implies profound changes in the philosophy and organization of learning, framing diversity as a norm. Special emphasis is placed on Universal Design for Learning (UDL), which envisions the creation of an accessible learning environment already at the program design stage, providing multiple means of presenting knowledge, flexible ways of engaging students, and varied forms of assessing learning outcomes. The article highlights the importance of co-teaching as a model of teacher collaboration that helps create a supportive environment without segregating students. It analyzes the main barriers to implementing transformative inclusion in Ukraine: insufficient teacher training, limited resources, regulatory inconsistencies, and the persistence of social stereotypes. The authors underscore the need for professional development programs, mentoring, and teacher communities that provide practical tools for applying UDL principles and differentiated instruction. Particular attention is given to the issue of students' psychosocial well-being, especially those who have experienced war-related trauma and are internally displaced persons or refugees. The article presents recent international research confirming the effectiveness of UDL; meta-analyses show improved academic performance and student motivation in learning environments where systemic inclusion is applied. Among the promising directions for the development of inclusive education, the paper highlights the integration of digital adaptive platforms that personalize the learning process, multimodal teaching methods, cross-sector cooperation between schools and communities, and the development of regulatory frameworks that support a transformative rather than merely adaptive approach. The authors conclude that transformative inclusion is a key factor in improving education quality, fostering tolerance, social cohesion, and democratic values, which is particularly important for Ukraine in the context of ongoing reforms and societal challenges.

Key words: transformative inclusion, Universal Design for Learning (UDL), co-teaching, differentiated instruction, inclusive education, psychosocial well-being, multimodal learning, Ukraine.

Дата першого надходження рукопису до видання: 22.09.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 23.10.2025

Дата публікації: 27.11.2025